

Fenomenologia

Mariusz Moryń

Phenomenology

Abstract: Phenomenology was founded by Edmund Husserl and developed by the followers like Max Scheler. It is the most important philosophical system of the 20th Century. Phenomenology, in Husserl's conception, is primarily concerned with the systematic reflection and analysis of the structures of consciousness and the phenomena that appear in acts of consciousness. In its basic form phenomenology is the method of describing of the reality devoid of any assumptions and in consequence the key concepts in Husserl's theory are notion of the pure consciousness and theory of transcendental phenomenology. Phenomenology thus attempts to create conditions for the objective study of topics usually regarded as subjective that is: consciousness and the content of conscious experiences such as judgements, perceptions and emotions.

Keywords: eidos, absolute consciousness, self, subject, transcendental phenomenology

Fenomenologia – kierunek filozoficzny stworzony przez Edmunda Husserla (1859–1938), jeden z najważniejszych nurtów w filozofii współczesnej. Twórca koncepcji z pierwszego wykształcenia był matematykiem (w 1882 r. obronił pracę doktorską poświęconą teorii prawdopodobieństwa) i wyniesione stąd upodobanie do precyzji zaważyło na jego sposobie refleksji. Studia filozoficzne i psychologiczne podjęte w latach 1883–1886 pod kierunkiem Franza Brentana wywarły również duży wpływ na Husserla, utwierdziły go bowiem

w przekonaniu o konieczności radykalnego przebudowania tych nauk. Po habilitacji w zakresie filozofii i matematyki (na podstawie rozprawy *O pojęciu liczby*, 1887) wykładał najpierw w Halle, następnie w Getyndze (1901–1916), a od 1916 r. aż do emerytury we Fryburgu.

Fenomenologia jest aprioryczną teorią sposobów, w jakie byt przejawia się w świadomości (gr. *phainomenon* – zjawisko, przejaw). Husserl zamierzał zrealizować ideał filozofii jako nauki ścisłej rozwijającej się linearnie, opartej wyłącznie na niemożliwych do obalenia twierdzeniach, niepodważalnych. Pierwszym wiodącym do tego krokiem miała być metoda opisu, czyli deskrypcji. Wiedza filozoficzna nie może być konstrukcją rozbudowanych spekulacji i interpretacji, ale sztuką bezzalożeniowego opisu rzeczywistości. Wszelkie poznanie powinno stanowić wyraz czystego, bezpośredniego ujęcia świata, tj. ujęcia nieprzesłoniętego przez żadne z góry przyjęte założenia, sądy czy domysły. Ten rodzaj świadomości Husserl nazwał prezentacją źródłową, czyli intuicją – nieomyślność i prawomocność wszelkiego poznania gwarantuje tylko taka analiza deskryptywna, która wiernie trzyma się granic naoczności, tego, co dane wprost (jest to tzw. zasada wszelkich zasad). Tym tezm Husserl dał wyraz w chętnie rozpowszechnianym hasle: „z powrotem do rzeczy samych w sobie”, oznaczającym nakaz nieuprzedzonego oglądu świata.

Fenomenologia – kierunek filozoficzny koncentrujący się na całkowicie bezzalożeniowym opisie. Jego motywem przewodnim było hasło „ująć świat w oglądzie”, tj. bez wstępnych twierdzeń, interpretacji, teorii etc.

Należy rozróżnić treści doświadczenia odnoszące się do przedmiotów indywidualnych oraz tzw. poznanie ejdetyczne (gr. *eidos* – istota, idea). Husserl nawiązywał do platońskiej teorii idei, tj. idealnych, bezzczasowych bytów ogólnych, przyznając im realność pozamyślową i przecząc tezie subiektywizmu, według której istnieją one tylko w świadomości. Krytykował natomiast poznanie empiryczne, utrzymując, iż doświadczenie jest zawodne: dalszy jego przebieg może zawsze zmodyfikować lub obalić jego wyjściowe ustalenia.

Natomiast wgląd w istotę (tzw. naoczność ejdetyczna) stanowi ujęcie niepowątpiewalnej prawidłowości – praw, które są bezwzględnie konieczne (np. wszelka skończona rozciągłość musi mieć pewien kształt).

Fenomenologia jest źródłową nauką o istocie tzw. czystej, czyli absolutnej świadomości. Wiedzie do niej proces stopniowego „oczyszczania” zastanej świadomości, poprzez kolejne szczeble uchylania (tzw. „wyłączania” lub „brania w nawias”) obowiązywania całej dotychczasowej wiedzy: poznania naukowego i potocznego, wszelkich – nawet najbardziej oczywistych – twierdzeń, akceptowanych świadomie lub nieświadomie itd. Dokonując tych procedur, fenomenolog nie zajmuje żadnego stanowiska, np. nie kwestionuje posiadanych przekonań, lecz odstępkuje od wszelkiej oceny ich wiarygodności. Szczególnie ważnym etapem jest tu wyłączenie tezy o istnieniu świata i innych osób oraz o psychofizjologicznej naturze podmiotu poznającego – przeświadczenia te już nie obowiązują. Procedury te Husserl nazwał „redukcjami fenomenologicznymi” i potraktował jako podstawową metodę dotarcia do fenomenologii transcendentalnej. W wyniku tych działań odsłania się zdeantropologizowana, tj. czysta świadomość, stanowiąca dziedzinę ostateczną, niepodlegającą dalszym redukcjom, w niej to ustanawiana (czyli konstytuowana) jest ważność wszelkiego poznania. Dokonuje się także radykalna i trwała zmiana nastawienia: świat – zarówno realny, jak i idealny – traktowany jest jako wtórny wobec czystej świadomości jej odpowiednik, czyli jej sens. Pogląd taki nazwał Husserl idealizmem transcendentalnym. Fenomenologicznie pojmowany rozum to sposób doprowadzenia w czystej świadomości do poznania oczywistego, tj. źródłowego, i rozjaśnienia wszystkich jej treści.

Powyższe operacje są koniecznością, bowiem wspólna filozofia sprzeniewierzyła się swemu podstawowemu zadaniu i znajduje się w stanie kryzysu. Nie tworzy ona

---

Redukcje fenomenologiczne – ogół najważniejszych metod fenomenologii Husserla polegających na stopniowym uchylaniu wszelkiej wiedzy. Prowadzą one do czystej świadomości, która staje się tematem dalszych, bardzo szczegółowych opisów.

---

jednolitej całości, brak w niej porozumienia i nadziei na odkrytą wspólnym wysiłkiem i zniewalającą do jej uznania prawdę. Niewiara w rozum to wyraz upadku i „nieszczęśliwej terażniejszości” samego człowieka i jego autentyczności – utrzymywał Husserl w późnym okresie swej twórczości. Dzięki fenomenologii będzie można rzetelnie postawić i odpowiedzieć na pytania najwyższe: o sens wolności, sens przemijania i inne. Szczególną rolę do odegrania mają tu filozofowie – są „funkcjonariuszami społeczności”, chroniącymi naukową powagę i życiową doniosłość zagadnień egzystencjalnych i etycznych.

Teoria Husserla stała się punktem wyjścia dyskusji prowadzonych zarówno poza fenomenologią, jak i wśród najbliższych jego uczniów. Do grona najwybitniejszych filozofów, proponujących oryginalny, odległy od Husserlowskiego model fenomenologii, należał m.in. Max Scheler (1874–1928). Scheler rozwinął niektóre pomysły Husserla i zastosował je do badań etycznych, antropologii filozoficznej oraz socjologii wiedzy.

Punktem centralnym filozofii Maxa Schelera stała się teoria wartości. Opiera się ona na przejętej od Husserla koncepcji wglądu w istotę wartości. Stanowią one idealny i bezczasowy byt, poznawany apriorycznie (tj. bez konieczności gromadzenia doświadczeń) i intuicyjnie. Scheler odrzucił etyczny relatywizm (pogląd głoszący historyczną, obyczajową itp. względność wartości) oraz subiektywizm (utożsamiający wartości z przeżyciami świadomości). Wartości są niezmiennie i obiektywne – zmieniać się może tylko człowiek i jego ich widzenie. Wartości istnieją w świecie idei, niezależnie od tego, czy są uświadamiane; należy je odróżnić od ich rzeczywistych przejawów (tj. konkretnych, wartościowych rzeczy) – tzw. dóbr. Te ostatnie można zniszczyć, wartości jednak bytują nadal (wartość przyjaźni pozostaje i obowiązuje, mówił Scheler, mimo że mój przyjaciel mnie zdradza).

Scheler stworzył następującą hierarchię wartości (w porządku od najniższych do najwyższych): hedoniczne (np. przyjemność), witalne (np. życie, zdrowie, młodość), duchowe (tzn. wartość prawdy, sprawiedliwości i piękna) oraz wartości tego, co święte (tj. metafizyczno-religijne). Podział ten został oparty na pięciu następujących kryteriach:

Fenomenologia Maxa Schelera – kierunek odrzucający Husserlowski idealizm transcendentálny, a więc kwestionujący ograniczenie fenomenologii do analiz czystej świadomości. Punktem centralnym refleksji Schelera stał się realny człowiek z jego przeżyciami, a zwłaszcza uczuciami.

- 1) trwałość: im wartości wyższe, tym bardziej niezależne od zmian w czasie i możliwości pomiaru (długi, krótki), nie można być autentycznie szczęśliwym tylko „od... do”;
- 2) podzielność: im wartości wyższe, tym bardziej jednoczą, tym więcej osób może w nich uczestniczyć bez konieczności podziału ich materialnego nośnika (w tym sensie wartość szklanki jest mniejsza od wartości dzieła sztuki);
- 3) ufundowanie: pełnie przeżywanie treści wartości niższych (np. przyjemność spaceru) gwarantuje ich odniesienie do wartości wyższych (np. do zdrowia);
- 4) głębia zaspokożenia;
- 5) nierelatywność.

Etyka regulująca ludzkie działania w oparciu o normy i sprowadzająca moralność do zgodności woli z etycznym obowiązkiem jest nadmiernie restryktywna – głosił Scheler, krytykując Kanta. Dobro i zło pierwotnie wiążą się z osobą, dopiero wartość osoby nadaje znaczenie aktowi woli i konkretnemu zachowaniu. Nośnikami dobra i zła, bardziej pierwotnymi od woli, są same możliwości, predyspozycje do określonych zachowań – podkreślał, polemizując z ujęciem Kantowskim.

Rdzeniem etyki Schelera są uczucia. Równoległe do wyżej wymienionego podziału wartości występują cztery poziomy organizacji życia emocjonalnego: od peryferyjnych aż po najgłębsze. Najgłębsze z nich charakteryzują się tzw. intencjonalnością, tj. kierują się na zewnętrzne wobec siebie wartości, stanowiąc ich podstawowy sposób poznania i przejawiania się. Uczucia oraz wartości tworzą dziedzinę o ściśle określonych istotnościowych prawach. Na przykład im wartości są wyższe, tym mniej ich osiągnięcie zależy od ludzkich zamierzeń (autentyczne szczęście pojawić się może jako poboczny efekt wynikającego z miłości zwrócenia się ku światu). Scheler krytykował

stanowisko eudajmonizmu, głoszącego, iż szczęście jest centralną wartością, do której powinien dążyć człowiek. Uczucia najgłębsze powinny stanowić nie cel aktu woli, lecz jego źródło. Nie mają też uzasadnienia poglądy hedonistów, według których jednostka powinna maksymalizować uczucia pozytywne, a unikać negatywnych, niektóre uczucia bowiem na pewno się nie pojawiają, gdy czyni się je przedmiotem zabiegów.

W myśl następnego prawa rządzącego sferą emocjonalną, treść oraz następstwo uczuć na niższym poziomie nie ma wpływu na jej zawartość oraz kolejność pojawiania się na poziomie wyższym (możliwe jest równoczesne przeżywanie „niższej” przykrości i „wyższej” radości). Według Schelera tylko w niższych warstwach psychiki przyjemność i ból są wyraźnie skontrastowane, w głębszych przeciwieństwa przenikają w siebie dyskretnie (np. głębokie szczęście niepostrzeżenie łączy się z cierpieniem). Należy odrzucić wszelką walkę z cierpieniem, jest ona bowiem nieskuteczna. Bólowi trzeba nie tyle się przeciwstawić, ile nauczyć się go przeżywać, czerpiąc siłę dzięki zakorzenieniu człowieka w wartościach najwyższych.

Etyka Schelera była etyką materialną, czyli opartą na intuicyjnym i oczywistym ujęciu treści (tzn. materii) wartości – tak określona, przeciwstawiona została etyce formalnej Kanta. Wysokość wartości powinna być dana bezpośrednio (w jej istocie) bez porównywania jej z innymi wartościami. Tylko (krytykowanym przez Schelera) charakterem ascetycznym wartości wyższe przejawiają się po odrzuceniu niższych.

Pewnie i pozbawione wahań poznanie właściwej rangi wartości wymaga zakorzenienia go w osobie oraz w miłości. Kochający – pisał Scheler – wyprzedza poznającego. Istnieją trzy podstawowe akty moralne: miłość do absolutnych wartości i bytu, ukorzenie naturalnego Ja (tj. unieważnienie oczywistości nawykowej, empirycznej wiedzy) oraz samoopanowanie impulsów popędowych życia, realizowane poprzez „uduchowienie” i kierowanie energią organizmu.

Bibliografia

- Ingarden R., *Wstęp do fenomenologii Husserla*, PWN, Warszawa 1974.
- Kołąkowski L., *Husserl i poszukiwanie pewności*, Wyd. Aletheia, Warszawa 1990.
- Święcicka K., *Husserl*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1993.
- Węgrzecki A., *Scheler*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1975.
- Wojtyła K., *Ocena możliwości zbudowania etyki chrześcijańskiej przy założeniach systemu etyki Maxa Schelera*, Wydawnictwo KUL, Lublin 1959.

